

ПОБОЖІЙ С.І.

**“ЖДУ ВАС, ЗНАЯ ЕЖЕГОДНЫЙ ВАШ ПРИЕЗД В СВОЙ УГОЛОК”.
ЛИСТИ ХУДОЖНИКА КОСТЯНТИНА ВЛАСОВСЬКОГО
ДО МИКОЛИ СУМЦОВА**

Публікація двох листів К.Власовського до відомого етнографа М.Сумцова дозволяє розширити знання про коло інтересів художника та показує небайдужість митця до проблеми збереження пам'яток старовини на Слобожанщині.

Працюючи у 1980-х рр. з документами фонду відомого літературознавця, мистецтвознавця та етнографа Миколи Сумцова в Центральному державному історичному архіві України у м.Київ, мене цікавили документи, пов'язані з діяльністю цього вченого у галузі мистецтвознавства. Але оскільки у Сумському художньому музеї у 1986 р. з великим успіхом пройшла виставка, на якій експонувалися твори маловідомого, тоді ще незнамого художника Костянтина Івановича Власовського (1863 (?) - 1922), в описі документів я звернув увагу на два листи до М.Сумцова, дописувачем яких був К.Власовський. Інтуїтивно відчув, що автор листів і художник, чиї картини викликали такий широкий резонанс на Сумщині, - одна й та ж особа. Наступного дня переді мною на столі знаходилася папка з цими листами, текст яких спочатку не зацікавив мене. Листи були недатовані. У них йшлося про знахідку в Боромлі залишків якогось “великана” (слона, мамонта - ?). К.Власовський повідомляв про цю неординарну знахідку Миколі Федоровичу, акцентуючи на своїй необізнаності у цьому питанні і наперед, ніби, вибачаючись “за излишний шум” у разі відсутності значення цієї знахідки для науки. Оскільки у цих листах не йшлося про мистецтво, то, зробивши лише фрагментарні виписки з них, на деякий час вони вийшли з поля зору. З часом, при підготовці книги “*Забуті художники і Сумщина*”, знову згадав про них і спробував більш детально проаналізувати їх, виходячи з того, що кожний документ про забутих художників сприятиме більш глибокому розумінню їхнього життєвого і творчого шляху.

Ім'я Миколи Федоровича Сумцова (1854-1922) було добре відоме у колах слобожанської інтелігенції, у тому числі й на Охтирщині. Основна спрямованість його наукових зацікавлень у кінці XIX - на початку XX ст. полягала у вивченні української літератури, етнографії і мистецтва¹. Широке коло його наукових інтересів поєднувалося з енциклопедичними знаннями. Будучи головою Харківського історико-філологічного товариства з 1897 до 1919 рр., він також всіляко сприяв розповсюдженню знань про історію та культуру Слобожанщини. Неодноразово виїздив в експедиції з метою збору експонатів для виставок та музеїв. Чимало зусиль доклав до організації XII археологічного з'їзду, який проходив з 15 до 27 серпня 1902 р. у Харкові. Перед цим, у липні і серпні 1901 р. М.Сумцов здійснив подорож Охтирським та Лебединським повітами. Саме у цей час в Охтирській повітській земській управі працював художник Костянтин Іванович Власовський. Серед іншого, він збирав відомості про кустарних майстрів Охтирського повіту². Під час приїзду харківського вченого могло й відбутися його знайомство з Костянтином Івановичем на Охтирщині (Боромля, Охтирка - ?). Цю подорож М.Сумцов здійснив за дорученням попереднього комітету з організації XII археологічного з'їзду. Під час подорожі вдалося придбати для виставки, яку

Побожій Сергій Іванович - кандидат мистецтвознавства, доцент Української Академії банківської справи

планувалося влаштувати на з'їзді, цінну колекцію творів декоративно-ужиткового мистецтва. Але при цьому доводилося зберігати з селянами певну обережність, тому що їхнє ставлення до етнографічної експедиції було, за словами М.Сумцова, *“исполнено подозрений и недоразумений”*³. На сторінках нарисів, виданих за результатами цієї поїздки у 1902 р., вчений згадував Охтирку і Боромлю. Приємні враження залишилися у Миколи Федоровича від Охтирки. З цього приводу від писав: *“Город утопает в зелени садов и больших кучерявых верб. Сельская патриархальная простота соединяется с удобствами цивилизованной городской жизни”*⁴. Приділяв також увагу й Боромлі, наводячи цікаві факти з її історії, етнографії та побуту. Зокрема, зазначав М.Сумцов, під час Петропавлівської ярмарки, яка проходила у кінці червня у Боромлі, розпиття могоричів було обов'язковим. Цей факт знайшов втілення у народному прислів'ї, яке він наводить: *“Старці мильцями мінялись, та й то три дні могоричі пили”*.

З Боромлею М.Сумцова пов'язували родинні зв'язки - тут знаходилася прабадьківська хата, на давній вік якої вказував старовинний сволок 1776 р. Вчений неодноразово відвідував рідні місця. У Боромлі він відшукав цікаві зразки українського мистецтва. У праці *“З історії українського іконопису”* автор згадував полотна релігійного змісту (*“Мадонна”*, *“Зняття з хреста”*), які знаходилися в одній з боромлянських церков. Деякі пам'ятки сакрального мистецтва привертала особливу увагу вченого, і він зробив стилістичний аналіз акафістної ікони з церкви Різдва Богородиці у Боромлі. М.Сумцов висловив цілком слушне припущення щодо знаходження інших ікон у приватних осіб у селі. Наприклад, у боромлянському будинку Сумцова знаходилася ікона сумуючої Богоматері XVII ст. роботи місцевого майстра⁵. На жаль, будинок Сумцових у Боромлі не зберігся. Місцева влада за радянського часу розпорядилася розібрати дерев'яний будинок. Спроба харківських науковців урятувати його завершилася нічим. Принагідно хотілося б відзначити, що одним із перших дослідників в Україні, хто звернув увагу на М.Сумцова як на художнього критика і дослідника народного мистецтва був літературознавець і мистецтвознавець з Сум Ю.Ступак (1911-1979)⁶. У листі до Юрія Петровича від 20 березня 1966 р. історик мистецтва, уродженець Лебедин С.Таранушенко так згадував М.Сумцова: *“Про Сумцова (я слухав його лекції, писав йому реферати, жили на Гончарівці через дорогу) хотілося б прочитати дослід про його. Він заслужив на це. Коли то це буде? Хороше він помер - заснув за робочим столом уночі. Хороше його ховали. Чудовеу промову сказав Гнат Хоткевич - чуїну, гарячу, покритв його тіло червоною китайкою за козацьким звичаєм”*⁷.

Але повернемося знову до листів К.Власовського. Аналіз листів доводить факт знайомства художника і вченого. По-перше, К.Власовський звертався листовно саме до нього, а скажімо не до інших археологів, а по-друге, у цих листах художник просить передати *“мое почтение вашей семье”*. Прохання у такій формі за нормами етикету в інтелігентному середовищі було можливим лише у тому випадку, якщо люди були знайомі.

Як уже йшлося вище, листи К.Власовського недатовані⁸. В одному з них дописувач лише указує на те, що він був присутнім 14 квітня *“при копке рвов для фундамента здания 2-го Боромлянского училища”*. Відомо, що в Боромлі існувало декілька училищ, а в 1907 р. в селі вже працювало вісім початкових навчальних закладів. Орієнтуючись на час відкриття, це скоріше за все було земське народне трикласне училище, яке відкрилося у Боромлі в 1904 р.⁹ Зважаючи на те, що будівництво подібних закладів освіти тривало недовгий термін (1-2 роки), то час написання листів К.Власовського до М.Сумцова можна локалізувати у межах 1901-1903 рр., тобто початком 1900-х років.

Співставлення підпису художника, члена земської управи К.Власовського на документі Охтирської повітової земської управи від 8 лютого 1899 р. з підписом автора листів до М.Сумцова дає нам усі підстави стверджувати про те, що художник і автор листа до харківського вченого - одна й та ж сама людина. Очевидно, Костянтин Іванович часто бував у Боромлі і як представник Охтирської повітової земської управи, і як приватна особа, адже неподалік від цієї слободи знаходилася Жигайлівка, мастностями якої володіли батьки художника. У цих місцях художник відпочивав, писав етюди, займався літературною творчістю. В одному з його альбомів є есе, написане ним у 1911 р. у Жигайлівці. Митець ділиться своїми потаємними думками, прагнучи знайти гармонію між людиною, суспільством і природою. І тоді, *“/.../ думка несе вас далеко від канцелярій, судів, засідань, з'їздів та інших установ людської правди, де перебуває незмінний чиновник...”*¹⁰. Аналізуючи текст есе, неважко дійти висновку про те, що служба у земській управі не приносила Костянтину Івановичу задоволення. Його мрійлива нагура прагнула до мистецтва, до ідеалу, який він вбачав в істинному світі любові. З іншого боку, як людина інтелігентна, він не міг залишатися байдужим до вчинків людей, які могли нашкодити науці. І тоді з-під його пера з'являються листи до М.Сумцова.

При порівнянні почерку К.Власовського у текстах цих документів помітимо різницю, яка проявляється у більш широкому, *“розмашистому”* почерку дописувача у листах до М.Сумцова. Та це й зрозуміло - службові документи потребували каліграфічного написання, у той же час, як приватний лист виявляв індивідуальні особливості манери письма.

Листи друкуються із збереженням орфографічних і стилістичних особливостей оригіналу. У квадратних дужках подається текст, який важко читається. Листи публікуються вперше.

Лист 1

“Глубокоуважаемый Николай Федорович, 14-го апреля сего года рано утром присутствуя при копке ровов для фундамента здания 2-го Боромлянского училища мною обнаружена находка рабочими во рве костей слона или мамонта или какого нибудь другого великана. Находку они именовали “каменечками” и безчеловечно расколачивали (рабочий А[читий]).

Следующие подробности сообщая вам для сведения, так как посланное сообщение в Харьковские губернские ведомости, если и появились в них, то с упущением многих подробностей; - Дополняю, - найдено два зуба и несколько частиц лицевой кости. Вес зуба 5 S фунтов, длина по верхней коронки зуба 20 сантиметров, ширина 6 сантиметров. Эмалевое вещество вполне сохранилось. Кости покрыты вершка на 2 маслянистым перегноем, что свидетельствует о присутствии тут и мускулов великана, а совершенно нерушенная земля - о глубокой древности залежа великана. Место мною замечено и по всему можно заключить что огромное туловище находится не в площади покрытой зданием. Раскопку приостановили в виду неминуемого разрушения сильно перетлевших костей.

Найденные кости у меня хранятся. Глубина находки костей 2 ари[фина] и 2 вершка. Жду вас зная ежегодный ваш приезд в свой уголок. Но между тем не будучи хорошо знаком с теми вибрациями науки каковыми надлежит руководствоваться при всякой древней находке и не будучи сам в состоянии определить значение настоящей, я нашел лучш[им] известить вас, почему на случай неблагоприятного

значения оной находки, прошу извинить за излишний шум, но такое (тысячелетнее) соприкосновение с древностью, зашевелило мои нервы и заставило отнестись к находке осторожно, что я и исполни[яю] уведомляя вас.

Прошу передать мое почтение вашей семье.

Ваш покорный слуга Константин Власовский”.

Лист 2

“Глубокоуважаемый,

Николай Федорович,

Не привез вам зубы мамон[та] сам, потому что слышал о приготовлении вашем к отъезду и боялся выйти хуже татарина по гостеприимной (? -) славянской пословице.

Посылаю очень хорошо упакованными 4 зуба лучших 1 разрушенный бивень и часть лицевой кости, при чем позволю себе добавить некоторое наблюдаемое над костями явление - они сами по себе сильно разрушаются должно быть от прикосновения воздуха и надеюсь, что если не предпринять против этого каких нибудь научной практикой имеемых средств, то они вскоре совсем разрушатся, что будет неприятно, если они нужны.

Наше приветствие прошу передать семье.

С глубоким почтением К.Власовский

Не поместился в ящик S старого громадного зуба который прилагаю так. К.Власовский”.

¹Подасмо деякі вибрані твори М.Сумцова: *Сумцов Н.Ф.* Малороссия на передвижных художественных выставках картин. - К., 1885; *Он же.* Два слова о рисунках К.А.Трутовского // Киевская старина. - 1888. - Т.ХХІ. - С.85-89; *Он же.* Из украинской старины. - Харьков, 1905; *Він же.* Вага і краса української народної поезії. - Харків, 1910.

²*Федевич Л.* Костянтин Власовський як дослідник народних ремесел Охтирщини // Матеріали наукової конференції “Художник у провінції”. 15-16 жовтня 1998 р. / Сумський обласний художній музей ім. Никанора Онацького. - Суми, 1998. - С.49.

³*Сумцов Н.Ф.* Очерки народного быта (Из этнографической экскурсии 1901 г. по Ахтырскому уезду Харьковской губернии). - Харьков, 1902. - С.2.

⁴Там же. - С.9.

⁵*Побожій С.* Академік М.Ф.Сумцов: подорожі Сумщиною // Панорама Сумщини. - 1991. - 14 лютого.

⁶*Ступак Ю.* Микола Сумцов - дослідник народного мистецтва // Народна творчість та етнографія. - 1968. - №6. - С.66; *Він же.* З історії мистецької критики на Україні. М.Ф.Сумцов // Українське мистецтвознавство. - Вип.5. - К., 1971. - С.106-110; *Він же.* Визначний мистецький критик (машинопис; не раніше 1966 р.) // Державний архів Сумської області (далі - ДАСО). - Ф.Р-7443. - Оп.1. - Спр.46. - Арк.1-6.

⁷ДАСО. - Ф.Р-7443. - Оп.1. - Спр.94. - Арк.2.

⁸Центральний державний історичний архів України у м.Київ. - Ф.2052. - Оп.1. - Спр.257. - Арк.1-Зв. Листи К.Власовського не датовані. Зберігаються у фондї літературознавця М.Сумцова. Висловлюємо вдячність директору ДАСО Г.Івануценку за сприяння в отриманні копій листів.

⁹*Артюшенко М.М.* Історія Боромлі. З найдавніших часів до наших днів. - Тростянець, 1999. - С.70.

¹⁰Цит. за: *Побожій С.І.* До проблеми вивчення творчої спадщини “забутих” художників // Українське мистецтво та архітектура кінця ХІХ - початку ХХ ст. - К., 2000. - С.76.

POBOZHNY S.I.

“I Wait for You, Knowing Annual Your Arrival to Your Place”. Letters of Artist Konstantin Vlasovsky to Mykola Sumtsov

The publication of two letters of K.Vlasovsky to famous ethnographer M.Sumtsov allows to expand knowledge about a circle of interests of the artist and shows unindifference of the artist to problems of preservation of monuments of an antiquity in Slobozhanschyna.

Отримано 18.09.2008